

Ս Ի Ո Ն

ԻԱ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1947

Յ ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻՒ 6

ԽՄԲԸԳՐԱԿԱՆ

ՍՓԻՒՌ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Բ

Նախորդ մեր խմբագրականը կ'եզրափակուէր հայ հոգեկան միասնակա-
նութեան մը պակասի աղաւանքով: 1914-ի սերունդին խէշը փշուր փշուր
ինկաւ, իսկ անկէ ի վեր սփիւռքի հայութիւնը իր բոլոր ճիգերուն և ձգտում-
ներուն մէջ պիտի մնար անխտէպ, նաեւ զրական մարզին վրայ:

Անշուշտ երկու պատերազմներու միջեւ մեր տարագիր ժողովուրդը չը
հեռացաւ իր պապերէն, յառաջ տարաւ կրթական զործը, դարձուց իր մամու-
լը, և շարունակուեցաւ մեր մտքին ճիգը՝ արժէքներու փշրանքներ աւելցնելով
նախորդ սերունդներու ժառանգութեանը վրայ: Սակայն հակառակ այս սրտա-
ռուչ հանգամանքներուն, մեզի, սփիւռքի տարագրեալներուս, պակսեցաւ այն
ոգեղէն իրականութիւնը, հասարակաց այն յարացոյցը, որուն մէջ կարենային
հաշտուիլ բոլոր հայ հոգիները, որուն զգացումով գործէին բոլոր սրտերը, հան-
դերձելու և արգասաւորելու համար հայ միտքը, հայ հոգին, մէկ խօսքով հայ
մշակոյթը:

Ունեցանք ճմեր ամէն բանէ վերջը, ինչպէս մեր ազգային, ընկերա-
յին, այնպէս ալ մեր մշակութային կեանքէն ներս: Հասարակաց այն հոգե-
զինեալ կարգախօսը՝ որ ոսկի թելով մը առնչէր մեր հոգիները իրարու: Այդ
պիտի ըլլար առաջին՝ և մեզմէ կախում ունեցող այն միակ պայմանը, որուն
իրագործման ճամբուն վրայ պիտի կրնայինք ունենալ այն ինչ որ հոգեկան
միասնականութեան մը հոգը ոյժն ու արդիւնքը պիտի կրնային տալ:

Մարդկային մշակոյթը, իրեւ կրօն, գիտութիւն, արուեստ, բարք կամ
տնտեսութիւն, ազգային կերպարանք ունի ամէն բանէ առաջ: Որդեգրել օտար
մշակոյթ, օտար կերպարանքներու ներքեւ, ո՛չ միայն ժխտումն է ընդհանուր
այս օրէնքին, այլ նաեւ անգիտացումը իր սեփական ինքնուրոյնութեան: Ի
վերջոյ պէտք չէ մոռնալ թէ մարդկութիւնը վերացական զապափար է, կան
միայն ազգեր և ցեղեր իրենց ուրոյն կերպարանքներով:

Քառորդ դար է որ հայ սփիւռքը, հակառակ իր փափաքներուն և ճիգե-

րուն, ի վիճակի չեղաւ ստեղծելու միակտուր և պայծառ ազգային գիտակցութիւն իր քաղաքական ու մշակութային կրկնակ մարզերուն վրայ: Անշուշտ մենք բոլորս շատ լաւ գիտենք թէ հայեր ենք, և ուրեմն տարբեր ազգի զաւակ անոնցմէ՝ որոնց երկիրներու մէջ կ'ապրինք. թէ ունինք մեր սեփական հայրենիքը՝ որուն կարօտն է որ ոյժ կուտայ համբերելու, մեզի վիճակուած այս տրտմութիւններուն մէջ: Թէ մենք ունինք մեր սեփական կրօնն ու լեզուն և թէ ընդունակ ենք, իբրև ժողովուրդ, ապրիլ և ստեղծագործել՝ շատերէն աւելի: Սակայն այս բոլորը՝ ազատ ու պատմական գիտակցութիւն մըն է լոկ առանց ունենալու այն սեռն ու սերտ գորոյթը՝ որ ոչ միայն յարատևող էլ նաև ստեղծագործ շունչն է կեանքին:

Բնորոշել ազգային ոգին, այսինքն մտածումի, զգացումի և կամեցողութեան այն ուրոյն կերպերը, որ յատուկ են հայութեան՝ գիտունի, արուեստագէտի և որոշ չափով քաղաքագէտի գործեր են, սակայն սփռւած հայ կեանքին մէջ այս բարերար ազդակները ոչ մէկ ատեն համբաշխեցան: Ոչ գիտունը իր հետազոտութիւններով, ոչ արուեստագէտը իր ստեղծագործութիւններով, և ոչ ալ քաղաքագէտը այս ճիգերուն բերած իր ուղղութեամբ, իրենց գտնումներով և անոնց միաձոյլ ներդաշնակութիւններով ըրինայն՝ ինչ որ անհրաժեշտ է ժողովուրդի մը կենսաւորման և անոր հասարակական ու ազգային գիմագիծը ճշգրտելու համար. մշակելով սերունդներու աշխատութեամբ մեզի եկածը և ստեղծագործելով նորը, ազգի մը մօաւորական ընտրանին շարունակած կ'ըլլայ իր պատմական դերը:

Սերունդը որ իր հոգիին աչքերը բացաւ օտար երկիրներու մէջ, շուտով պիտի յարմարէր եւրոպական և ամերիկեան տեղական պայմաններուն և պիտի ստեղծագործէր իր բնական երկրին լեզուովն ու մտայնութեամբ: Ծիշտ է թէ մենք ունեցանք ընդարձակ, տարօրինակ և իրենց անձնական փորձառութեամբ այլամերժ գրողներ, որոնք իրենց պատկանած աշխարհի հոգեկան ոլորտին մէջ գետեղեցին իրենց ներքին հակազդեցութեանց և տրամներուն զուամբը, որ խոշոր չափերով իրենց պատկանած ժողովուրդին էր, սակայն անոնք անունով միայն մեր գրականութեան կը պատկանին, ինչ որ ալ ըլլայ անոնց փառքին դէմ մեր զգացածը: Ասիկա մեր տուրքն է մեզմէ աւելի բարձր մշակոյթ ունեցող երկիրներուն: Ի վերջոյ շրջանակին և ընկերային տիրող պայմաններու կշիռը տաղանդի կարելիութեանց վրայ անխուսափելի է: Միւս կողմէն դրական այս ազդակներու կարգին կայ նաեւ բացասականը, ոչ եւրոպական երկիրներու վեր գրողները բան մը չառնելէն զատ իրենց շրջապատէն, պիտի կրէին արեւելեան երկիրներու յատուկ ներքին անզգածութիւնը, և կամ նոյն այս երկիրներու պատկան թերթօնի զրականութիւնը, որ պիտի չկրնար զատել իրենց էջերը հասարակ և ամենուն ծանօթ յոյգերու և մտածումներու ճակատագրէն: Ի վերջոյ զրականութիւնը շատ մը բաններու պատկանելով հանդերձ՝ պայմանաւոր է նաեւ իր ընթերցողներով: Հոս տեղը չէ ընթերցող հասարակութիւն ըստած խոշոր ազդակը՝ վերլուծելու, բաւ է ընդունիլ որ կայ անիկա քանի որ անոր պակասը պիտի նշանակէր զիրքերու պակաս մը:

Անգամ մը եւս կը կրկնենք թիւրիմացութիւն չստեղծելու համար միտքերու մէջ, որոնք ընդունակ են ամէն ինչ շրջուած հասկնալու, կամ դէթ մու-

թին մէջէն որոշել փորձելու բաներ՝ որոնք լոյսին մէջ պէտք է գննել։ Մեր ժխտումները հասկնալի և կշռելի արժէքներէն աւելի կը վերաբերին առողջ մտքի և հոգիի հայադրոշմ լեցուն ու բաբախուն արտայայտութիւններուն, որոնք իրենց բխումներուն արտայայտման կերպերուն և արուեստին մէջ ըլլան հայեցի և պսակեն ցեղին ստեղծագործ ոյժը։ Ի վերջոյ մեծութիւնները կը ծնին զրական առողջ աւանդութիւններէ, վասնզի զրականութիւնն ալ ունի իր ժառանգականութիւնը։

Կ Գրականութիւնը, ինչպէս բոլոր արուեստները, ունի նոյնպէս իր արտա-
քին և ներքին պայմանները, երկուքն ալ ներգործող։ Առաջինը աւելի առար-
կայական բնոյթով և երկրորդը ենթակայական։ Մին կը հայթայթէ նիւթը և
միւսը գայն կ'արուեստագործէ։ Արտաքին պայմաններու տակ կը խմբուին ան-
հատին ֆիզիքական, իմացական, բարոյական և ընկերային կեանքը իր տը-
եալներով։ Իսկ ներքին պայմաններն են իր յուզական, երեւակայական, կա-
մեցողական և մանաւանդ համադրական ոյժերը։

Գրողին անհրաժեշտ է ունենալ՝ բնախօսական, ընկերային և հոգեբա-
նական առանցքներ։ Նախ ան պարտի օժտուած ըլլալ բնախօսական ամբողջա-
կան առողջ սարուածքով մը։ Ի վերջոյ ճշմարտութիւն է թէ զրագէտը կը
ծնի շինուելէ և ըլլալէ առաջ։ Եթէ ան ծնունդ է ժամանակի մը, բայց երբեք
ժամանակը չէ գայն ծնողը։ Իրական զրագէտը դուրս է ժամանակէն՝ տուեալ
ժամանակի մը պատկանելով հանդերձ։ Գալով իր ընկերային հանգամանքին,
անկիւս որքան ինքզինքին՝ նոյնքան և աւելի ընկերութեան կը պատկանի։ Սա-
կայն երբ ամբողջապէս ընկերութեան պատկանի այս բոլորանուէր գիլումը թող
չի տար իրեն որ ան արուեստի փլանին բարձրանայ, իսկ միւս կողմէն եթէ
ուրանայ ընկերութիւնը նորէն կը դադրի արուեստի իրական գործերու հեղինակ
ըլլալէ։ Որովհետեւ զրագէտը նախ իր ժամանակին մարդն է, ապա բոլոր ժա-
մանակներու։ Անկատար է զրագէտը, երբ այս երկու իրողութիւններէն միայն
միոյն կը մնայ ենթակայ։ Որովհետեւ եթէ ինք պատկանի միայն ինքզինքին,
այսինքն իր ներքին ճշմարտութեան, կը դառնայ վերացական և տարտամ, իսկ
եթէ պատկանի միայն ժամանակին, այսինքն ընկերութեան, կը մնայ ծանծաղ։
Կայ կեանքի անփոփոխ իրականութիւն մը, և կայ ժամանակի առօրեան, զրա-
գէտը պարտի գանոնք ներդաշնակել, վասնզի ան որքան ժամանակին նոյնքան
և ճշմարտութեան պատգամաւորն է։ Անհատական թէ ընկերային ըլլալու հար-
ցը՝ թեթեւ կշռուելիք խնդիր մը չէ և կը վերաբերի անասական, քաղաքա-
կան, բարոյական և մշակութային մարգերու։ Ստեղծագործողը մեծ է երբ
կրնայ իր իտէալները ընկերութեանը ընել, բոլոր դարաշրջան ստեղծողները,
հերոս, մարգարէ, զրագէտ, այս կարգի մարդեր են։ Մեծ զրագէտը ան է որ
ամբողջապէս աչք, ախանջ և զգայարանք է ընկերութեան մեծ հոգիին դէմ,
անոր պահանջները կը զգայ և անոնց բերած իր յարմար լուծումներով ընկե-
րութիւնը կը փոխադրէ իր մէջը և փոխադարձաբար։ Այս կերպ կը լուծուի
անձնականին և ընկերութեան առերեւոյթ հակամարտութիւնը։ Մեծագոյն զրա-
գէտը ան է որ կրնայ ըլլալ իր ժողովուրդին ձայնը, հոգիներէն բարձրացող և
հոգիներուն զացող ձայնը։

Գալով հոգեբանական աղբակին, երբ ամբողջ են բնախօսական աղբակ-

ները զրազէտին մէջ, երբ հաղորդ է ինքը ընկերութեան և ժամանակի պահանջներուն, և մանաւանդ երբ իրը կ'ընէ զանոնք, ըլլալու համար մեծ հոգեկանութիւն մը, երբ այս կարգի անհատ մը կ'արուեստագործէ, կը նշանակէ թէ կը խօսի հազարներու, մնալով խորապէս նոյնատեան անձնական և սակայն համադրողապէս հաւաքական:

Գրագէտի անձին իրական պատրաստութիւնը կախում ունի զլսաւորաբար իր արտայայտելու կարողութենէն, երկու կողմերուն կարենալ բանալու ինքզինքը, ճշմարտութեան՝ որ ընկերութեան է և ժամանակին, և ինքնուրոյնութեան որ իրենն է, այսինքն իր ներքին ճշմարտութեան: Ընկերութիւնը անհատականութեան միջոցով և փոխադարձաբար նկարագիրն ու կոչումն է ճշմարիտ զրազէտին: Եւ կեանքին ու անձին ճշմարտութիւնը պէտք է բխի իր անձէն ոչ թէ շրթներէն, հասկացողութենէն և կամ զրչէն, այլ իր նկարագրէն, իր զգացումներէն իր ամբողջ մտաւոր ու բարոյական էութենէն: Հոս է հսկայ տարբերութիւնը իրական զրազէտին և գրողին, առաջինը՝ ճշմարտութեան և ժամանակի մեծ պատգամաւորն է, երկրորդը՝ խողովակ մը միայն:

Մեր այսօրուան զրազէտներու մեծագոյն տոկոսը չունի պահանջուած ուսումը, և ոչ ալ ծանօթ է արդի գիտական, պատմական, հոգեբանական, իմաստասիրական և կրօնական գրութիւններու, եթէ ոչ մասնագիտականօրէն գէթ իբրեւ կարելի ծանօթութիւն անհրաժեշտ է որ ան ի վիճակի ըլլայ ընդգրկելու այս բոլոր մտերմիկ հաղորդականութեամբ մը: Արեւմտեան սուրբերէն մին սովորութիւն ունէր ըսելու, թէ գիտութիւնը ութերորդ խորհուրդն է քահանային և թէ իւրաքանչիւր վանական որ գիր մը կը գրէ, գնդասեղ մը կը խրէ սատանային աչքին մէջ: Նոյն է իրականութիւնը զրազէտի պարագային, ընդհանուր զարգացումը ոչ միայն անհրաժեշտ այլ նաև իր տաղանդին և արուեստին երկրորդ և անբաժանելի մասն է:

Գրագէտին քով այս տուրքերը կը պաշտպանեն անոր գործին ոչ միայն արտաքին՝ այլ նաև ներքին աշխարհը:

Մեր յաջորդ խմբագրականով մենք կը մօտենանք Խփուռքով իրագործուած հարազատ արժէքներու կշիռին, հայ գրականութեան ընդհանուր պահեստին վրայ, անոր ընդմիջտ ըրած յաւելումներուն, ընդգծելով առաւելութիւնները և ճշգրտելով նուազումներն ու սկաւրացումները, այս անգամ գործերու և անուններու հաստատ հանդէսի մը մէջէն: